
GLOBALIZÁCIÓS KIHÍVÁSOK

SZABÓ MÁTÉ

A globalizációellenes mozgalmak – a 21. század új mozgalomtípusai?¹

„Közel másfél órás késéssel, közép-európai idő szerint szombaton hajnalban a kanadai Québec Cityben megnyílt a 3. Amerika-csúcs. A találkozó kezdését anarchista tüntetők késleltették, akik áttörték a biztonsági kordont és összezsaptak a rendőrökkel. A globalizációs folyamatot ellenző „alternatívok” és a rendőrök összetűzései során már pénteken legkevesebb öten megsérültek, és mintegy két tucat személyt őrizetbe vettek. A helyszíni jelentések szerint ezrek vesznek részt a tiltakozó megmozdulásokon. Az Andok-országok, illetve a karibi országok vezetői nem tudtak időben eljutni saját szállodájukból az amerikai elnök hoteljében rendezett külön találkozóra az utcai tüntetések miatt. Az amerikai csúcstalálkozóról egyetlenként hiányzó Kuba államfője, Fidel Castro üdvözölte és országa teljes szolidaritásáról biztosította a csúcs ellen tüntetőket.” (2001. április 21., Népszabadság)

„Az amerikai kontinens 34 országának állam- és kormányfői vasárnap a kanadai Québecben aláírt közös nyilatkozatban azt tüzték célul, hogy a demokratikus amerikai országok 2005-ig megteremtik a vámoktól és egyéb kereskedelmi akadályoktól mentes amerikai szabad kereskedelmi övezetet. Jean Chrétien kanadai miniszterelnök szerint ezzel új korszak kezdődik az amerikai földrész együttműködésének történetében. Chrétien szerint az 1998-as santiagói csúcsértekezletet jellemző önbizalom mára egységgé és szolidaritássá szilárdult. A tanácskozáson a földrész államai közül egyedül Kuba nem vett részt, mert nem demokratikus berendezkedése miatt nem hívták meg. A tanácskozást immár hagyományosnak nevezhető módon nagy-

szabású tüntetések kísérték. Az anarchista és egyéb, az erőszaktól sem visszariadó erők mellett – jelentések szerint mintegy 25 ezres tömeg – békésen tüntetett a globalizáció ellen, mert az, véleményük szerint, csak a multinacionális cégek és a gazdag országok érdekeit szolgálja.” „Harmincnégy rendőr és 45 polgári személy sérült meg Québec Cityben, az összamerikai csúcstalálkozó színhelyén a zavargások kezdete óta – közölte a rendőrség szóvivője. Az anarchisták és a rendőrök összecsapása pénteken már jóval a tárgyalások megnyitása előtt megkezdődött. A tüntetések kapcsán mintegy 150 embert állítottak elő, de többségüket rövid időn belül szabadon engedték. Jean Chretien kanadai miniszterelnök szombati sajtóértekezletén elismerését fejezte ki a rendőröknek az anarchisták elleni fellépésért. A nap folyamán több ezer ember – egyes jelentések szerint húsz-, más hírek szerint harmincezeren – a zavargások helyszínétől távolabb békésen tüntettek a csúcstalálkozó célkitűzései ellen. A szabad kereskedelem és a nyitott határok csak a gazdagok érdekeit védik a szegényekkel szemben – hirdették.” (2001. április 22. Népszabadság)

A társadalmi mozgalmak és tiltakozások kutatása jelentős tapasztalattal és felkészültséggel érkezett a 21. század küszöbére. A hatvanas évek diákmozgalmi, új baloldali, terrorista, illetve a nyolcvanas évek új társadalmi mozgalmi, a zöld, a feminista és a békekezdeményezések, az alternatív életformák, majd a kommunista rendszerek bukásával összefüggésben megizmosodó demokratizáló mozgalmak, és az Európa-szerte megnövekedett jelentőségű új jobboldal és idegenellenesség, valamint a globális mozgalmak mind meglehetősen széles körben feldolgozott kutatási témák a nemzetközi társadalomtudományban. Ma még azonban kétségkívül hiányzik azon globalizációellenes tiltakozások elemzése, amelyek a világpolitikában elsősorban az 1999-ben Seattle-ben rendezett WTO-találkozó elleni tiltakozás óta váltak és válnak a globális jelentőségű nemzetközi találkozók kísérőivé.

Holott az ilyen tiltakozások lehetőségének kialakulását sok, korábban a társadalomtudományok által elemzett és diagnosztizált összefüggés segítette elő, amelyek összetalálkozása azonban mégiscsak a társadalmi gyakorlat terén jelent meg, ismételten megerősítve ama felismerést, miszerint a mozgalmak és tiltakozások a társadalmi gyakorlat kreatív, innovatív szereplői, amelyek gyorsan, flexibilisen alakulnak át a környezet kihívásainak hatására. Miben újak ezeknek a tiltakozásoknak a szereplői, miért tekinthetjük ezeket újfajta mozgalmaknak, amelyek talán ismét, hasonlóan a megelőzően említett 20. századi mozgalmi hullámokhoz egy újabb tiltakozási és mozgalmi hullám² jellemzőit mutatják fel?

TILTAKOZÁSOK A GLOBALIZÁCIÓ ELLEN

Minden új hordoz korábbról már ismert vonásokat is. A nemzetközileg koordinált mozgalmi tiltakozókampányok jelensége már ismert sajátossága például az európai munkásmozgalomnak, avagy a feminista mozgalmaknak, a békemozgalmaknak is a 19. század kapitalista globalizációs tendenciáinak kibontakozásától kezdve.³ Ezekben azonban a nemzeti politikai-társadalmi téren megszervezett mozgalmak hoztak létre nemzetközi kampányokat, szervezeteket. A posztmodern globalizációs mozgalmak azonban a globális társadalmi-politikai térben szerveződnek meg, integrálnak támogatást, egyéneket és csoportokat, amelyeket esetleg akár nem is kívánnak a nemzeti társadalmi-politikai térben, terekben önállóan megszervezett ágensekként létrehozni.⁴ Míg korábban a szolidaritásséma adta az összekötetés alapját a különféle csoportok között, amely a különféle nemzeti társadalmi-politikai keretekben kialakult hasonló és összefüggő konfliktusok és problémák megoldására koncentrálnak mobilizálta az elkülönült mobilizációs kampányok koordinált cselekvését, addig most a globális társadalmi-politikai térségeken érvényesülő problémái, amelyek mobilizálják a különféle régebbi és újabb tiltakozási potenciálokat a közös cselekvésre a globális társadalmi-politikai térben, amelyben az elektronikusan szervezett mozgalmak és a globális elit konfliktusa zajlik.⁵ A közös elem a tiltakozás mozzanata az adott, többnyire globális vagy regionális elit döntéshozatala, léte, eljárása ellen, amelyben a legkülönbözőbb elitellenes grass-roots csoportok avagy elleneltek különböző frakciói vesznek részt. A tiltakozásban való részvétel nem alapul állandó, közös célok, diagnózisok, szervezeti struktúrák mentén felépülő koordináción. Ez a „patchwork”-jelleg teszi lehetővé, hogy leomoljanak a globális tiltakozáson belül a korábban eléggé átjárhatatlannak látszó falak a munkásmozgalom régi, illetve az új mozgalmak új tiltakozási potenciálja között. A szakszervezeti-munkásmozgalmi tiltakozás új profilja bontakozik ki ezekben a globalizációellenes akciókban, amely a 20. század végének a korábbi munkásmozgalommal és a kortárs szakszervezetekkel egyaránt ellentétes és egymástól is különböző mozgalmait, a feministákat, zöldeket, autonómokat és bizonyos etnikai mozgalmakat egyaránt magába foglal.⁶ Az egység, ha van, akkor akcióegység, és ez jelöli ki a mozgalom határait, aki részt vesz benne, benne van, legyen erőszakos avagy erőszakmentes, kapitalizmus- avagy modernizációellenes célja, stratégiája. A globalizációellenes mozgalom posztmodern abban az értelemben, hogy megismétlődnek benne a 20. századi baloldali jellegű mozgalmi kultúrájának bizonyos elemei, a szocialisták, a szindikalisták, az anarchisták, a zöldek és az alternatívok mozgalmainak és tiltakozásainak hozadéka. Az ad hoc akcióegység-

gek, a hálózatok hálózatainak létrehozása jellemezte a korábbi mozgalmak stratégiáit is, azonban többnyire lokális-regionális jellegük volt, a külső szolidaritás eseti megnyilvánulásaként vendégaktivistákkal, avagy másutt szolidaritási akcióként megszervezett hasonló jellegű, kapcsolódó tematikájú rendezvényekkel. Az új globalizációellenes mozgalomban mindenki vendég és ugyanakkor mindenki otthon van, legyen a rendezvény akárhol, mivel társadalmi-politikai értelemben a tematika nem kötődik a rendezvény helyéhez, a tiltakozók a globális társadalmi-politikai rekrutáció alapján álló heterogén szívárványkoalíciót jelképezik, még akkor is, ha a költségek függvényében a helyi-körzeti aktivizmus részvételének esélye esetleg nagyobb lehet. Ez azonban nem döntő tényező a globalizált világ globalizációellenes mozgalmában. A tér és idő költségtényezőinek a modern kommunikációs és közlekedési technológiák következtében való csökkenése, és a globális hálózatok világsszerkeletté létrejött struktúrái bizonyos elitcsoportok számára megkönnyítik a globális szervezést és szerveződést, illetve a mobilizációt,⁷ s ezek a csoportok a legkülönbözőbb célokkal és motivációkkal hozzák létre és folytatják akcióegységüket a globális elitek találkozási ellen.

A globalizációellenes tiltakozások tartósabb struktúráinak kiépülése jellemzi a 20–21. század fordulóját, amely ismételt érveket szolgáltat amellelt, hogy a tiltakozás mozgalmi mobilizációja racionális struktúrákban szerveződik meg a társadalmi-politikai-kulturális keretfeltételek menetén. A mobilizációs lehetőségstruktúra átalakult: a döntések egy része transzparenssé globális szervezetek és elitek kezébe került, s a döntések nemzetállamok feletti struktúrákban születnek meg⁸, és a mobilizációs struktúrák megszerveződésére e globális társadalmi-politikai térben teret engedtek és engednek az új kommunikációs technológiák, amelyek globális társadalmi hálózatok, a születőben lévő globális civil társadalom kereteit jelölik ki.⁹ A globálisan szervezhető erőforrások a tiltakozás számára koncentráltan használhatók fel egy-egy globális esemény ellen, amelyek sokkal nagyobb, globális média-eseményekké válnak, mint a legjobban megszervezett, esetleg nagyobb volumenű, de a nemzeti társadalmi-politikai térben megszervezett tiltakozás akár nemzetközileg szervezett szolidaritási eseményekkel felerősítve. Az erőforrások globális tiltakozásokká szerveződése¹⁰ tehát a korábbi struktúrák és lehetőségek leghatékonyabb felhasználását meghaladó eredményekre vezethet, és így racionálissá válik a résztvevők szempontjából a globális társadalmi-politikai térbe való kilépés többletköltségeinek fedezése. Ennek hasznai mobilizációs dinamika kiindulópontjául szolgálnak, amely a globális média közvetítésével¹¹, illetve a tiltakozók saját elektronikus kommunikációs hálózatainak kibővülésével¹² kumulálja a források mobilizációját.

Ugyanakkor jelentős gátló tényezőktől szabadítja meg a mozgalmak tiltakozását, illetve olyan új struktúrákat épít fel, amelyek mintegy „kibújnak” a társadalmi-politikai ellenőrzés kialakult, nemzetállami szerveződésű rendszereiből. A globális tiltakozások a jelentős globális diszkurzív-kommunikatív struktúrára épülve hozzák létre az erőszakos avagy erőszakmentes demonstrációt, a blokádot a globális rendezvénnyel szemben.

A 20. század végére a nyugati demokráciákban kialakult a közrendvédelmi partnerség olyan rendszere, amelynek kalkulálható tényezőivé váltak a rendvédelmi szervek és a különféle, rendszeresen legálisan tiltakozó csoportok és mozgalmak. Az előzőleg egyeztetett, a kölcsönös tolerancián és előzékenységen alapuló, szinte korporatív struktúra létrehozását jelentő rendszereket marginális, ellenzéki csoportok utasították el, amelyek féken tartására a közrendvédelem koncentrált preventív és reaktív ellenőrző tevékenységét. Ez a tiltakozó mozgalmak feletti ellenőrzés hatékonyságának megnövekedésével járt, a nagy és jelentős csoportok, a szakszervezetek, a foglalkozási szervezetek, a zöld mozgalmak fokozatosan részévé váltak a partnerségi rendszernek, és a marginalizálódó radikálisokra koncentrálniuk kellett az erőiket a rendfenntartók.

„Nyugat-Európában és Észak-Amerikában, a vezető nyugati demokráciákban a hetvenes évek óta dokumentálható az eltolódás a tiltakozókkal szembeni toleránsabb rendőri fellépés irányában, a társadalmi-politikai tiltakozás intézményesedésével összefüggésben. Különösen vonatkozik ez a munkaügyi és a bérkonfliktusokra, a sztrájkok rendőri kezelésére. Ugyanakkor, míg a tiltakozási kultúra egészét, domináns csoportjait illetően érvényes ez a tendencia, bizonyos szubkulturális csoportok, mint a nagyvárosok színesek lakta szegénynegyedeinek vonatkozásában, avagy a terrorista és autonóm „szcéne”, vagy bizonyos erőszakra hajlamos etnikai és vallási csoportok esetében, illetve a szeparatista szervezetek ellen a rendőrségi fellépés tovább militarizálódik. Ez a kettős, ellentmondásos tendencia jellemzi a tiltakozások rendőri kezelésének változásait az utóbbi évtizedekben.

A hatvanas években a rendőrség nagyszabású gumibotos rohamokkal lépett fel a tüntetők, avagy a sztrájkolók, a blokádot alkotó csoportok ellen. A nyugati rendőrség azóta tanult ezek kudarcaiból. A közvélemény kritikája a rendőrséget arra indítja, hogy ellenálljon a represszió fokozását támogató politikai törekvéseknek. Ebbe az irányba hatnak a béralkuk intézményesítései, illetve a szociáldemokrata kormányzatok elterjedése a hetvenes években. A rendőrök a konfliktusok társadalmi-politikai gyökereit elfogadva, nem kívánnak erőszakkal véget vetni olyan konfliktusoknak, amelyek megoldása hosszabb távú struktúraalakító politikát igényel. Hogy a rendőrség a megoldatlan társadalmi-politikai konfliktusok terhét viseli, ez a felis-

merés mára már széles körben elterjedt a nyugati rendőri vezetők között, akik éppen ezért nem kívánják és nem is tudják ilyen esetben erőszakkal elnyomni a strukturális problémák következtében fellépő tiltakozásokat, csupán bizonyos fokig keretek között tartják ezek következményeit. A hetvenes években a nyugati rendőrségeken belül is mozgalmak indultak a rendőrség militarizálása ellen, amelyben szerepük volt a rendőri szakszervezeteknek és a tüntetéseknél vagy más bevetéseknél a rendőri tevékenység dokumentálására és etikai-jogi felülvizsgálatára szakosodott állampolgári kezdeményezések nyomásának is.

A toleranciához vezető tanulási folyamatok, amelyek a tiltakozókkal szembeni rendőri brutalitás csökkenéséhez vezettek, ugyanakkor ütköznek azokkal az érdekekkel és irányzatokkal, amelyek az erőszakos rendfenntartó stratégiák fenntartását avagy kiterjesztését szolgálják. Vannak ugyanis olyan ritualizált erőszakos konfliktusok, mint a szeparatisták, a színes gettók, illetve az anarchista és terrorista szubkultúrák esetében, amelyek kollektív megmozdulásaival szemben a kormányzatok igenlik a mind hatékonyabb erőszakalkalmazást a közrend fenntartásának érdekében. Ezek száma, jelentősége az utóbbi évtizedekben Nyugat-Európában talán éppen hogy nem csökkent, hanem még növekedett is. Ilyen esetekben a titkos információgyűjtés, a lehallgatások, a provokátorok alkalmazása, sőt akár a hivatalosan támogatott merényletek is megjelennek a közrendvédelmi munkában, s ezek kihatnak a célcsoportok nyilvános tiltakozásainak rendőri kezelésére is.

Több szerző szerint van a rendőri hivatásnak olyan belső dinamikája, amely éppen a represszió fenntartása, a tolerancia növekedése ellen hat. Mint Gary Marx írja az amerikai rendőrségről, a társadalmi ellenőrzés szervei sokszor hozzájárulnak saját érdekükben a deviáns jelenségek fenntartásához... A rendőrség alkalmazta közrendfenntartó technikák egy része maga is hozzájárul az erőszak eszkáladódásához a tiltakozók és a rendőrök között, főleg a tömeg elleni gumibotos rohamok esetében, ahol a békés tüntetők és a rendbontók egyaránt a rendőri erőszak tárgyává válhatnak.”¹³

A nemzeti közrendvédelmi partnerségen belül marginalizálódott radikálisok, illetve jelentősnek mondható szegmenseik azonban a globalizációellenes tiltakozási mobilizációkba bekapcsolódva olyan politikai szerveződési keretre tettek szert, amely kivonja magát a több évtizede hatékonyabbá váló nemzeti közrendvédelmi partnerségi rendszerekből. A közrendvédelemnek a nemzetállami keretekben megszervezett szervei pedig számukra új, idegen és ismeretlen kihívással kerülnek szembe, a globálisan szerveződő radikálisok nehezen megfogható és behatárolható, és a velük való kommunikációra sem nem kész, sem nem képes flexibilis koalícióival, amelyeknek nincs szóvivője, székháza a városban vagy az államban, legközelebb valószínű-

leg nem is itt fog tüntetést szervezni, tehát aligha áll szóba a helyi rendfenntartókkal a közrendvédelmi egyeztetés céljából.¹⁴ A radikális marginálisok koalícióival szemben egyelőre még nem létezik a közrendvédelmi szervek nemzetek feletti koalíciója a globális tiltakozások kapcsán, és így a tiltakozók lépéselőnyben, a rendvédelem szervei pedig velük szemben bizonyos lépéshátrányban vannak. A közrendvédelmi partnerség nemzetállami keretei minden egyes, az adott államterületen belül szervezett globális fórum elleni tiltakozás nyomán repedeznek, akár Seattle-ban, akár másutt. A rendvédelmi szervek a radikális kihívással szemben gyakran sértik meg a közrendvédelmi partnerség egyébként számukra könnyen betartható szabályait, ismét megjelenik a tiltakozók és a rendfenntartók oldalán egyaránt az erőszak és annak eszkalációja, amely akár a korábban integrált csoportokban is szolidaritást vált ki az emberi jogokat és a jogállami minimumokat esetleg megsértő rendőri cselekményekkel szemben¹⁵, és rombolhatja a közrendvédelmi partnerség kialakult kereteit.

Így ír erről egy aktivista, a független internetes médiában, összefoglalva a globalizációellenes tiltakozásokkal szembeni rendőri fellépések tapasztalatait Seattle óta, amelyek szerinte a közrendvédelem „law and order” aspektusa megerősödéséhez vezettek¹⁶, és ártalmasak lehetnek az emberi jogok védelmének és a demokratikus ellenőrzésnek a struktúráira: „A tömegkommunikációt és a közvéleményt szisztematikusan manipulálja a rendőrség és más kormányzati szervek, amelyek szembekerülnek a területükön születőben lévő tömegmozgalmakkal. A manipulációk eltorzítják a tiltakozók és az ellenállás célját és üzenetét. A tiltakozások új hulláma azért alakulhatott ki, mert elterjedt az a felfogás, mely szerint többé már nem a nép és intézményei hozzák meg az őket érintő döntéseket. A kormányok hatékonyan torzítják el e tiltakozások üzenetét. Az újságokban és a beszélgetésekben mindenütt felhangzik az a feltevés, mely szerint a tiltakozók nem is tudják, mit is akarnak, és inkább az erőszakban, mintsem az értelmes változásokban érdekeltek. Ez világos jele annak, hogy a tiltakozás hangját a rendőrség róluk alkotott képe elnyomja a médiában és a közvéleményben.

Ezen túlmenően az aktivisták meg vannak félemlítve. Mindenki, aki részt vett az elmúlt időszak valamelyik tiltakozásában, ismer olyanokat, akik a rendőri brutalitás áldozataivá lettek. 1999. november 30-a óta a körülbelül 2500 előállításból alig egy tucat végződött vádemeléssel. Mindeme tények ellenére, nincsen nagyobb közvita az erős kéz rendőri stratégiájáról. Ennek okai világosak. Dacára azon igazságtalanságoknak, amelyeket az aktivistáknak a rendőröktől el kellett szenvedniük, a közvéleményt elriasztották ezektől az aktivistáktól. E félelmek alapja ugyanazon igazságtalanságokat elkövető rendőrség információs taktikája.

„A rendőrség veszteségei Seattle óta minimálisak. Egyetlen vezetőt sem függesztettek fel, nem indult eljárás egyetlen rendőrrel szemben sem, és a töménytelen könnygáz és a rengeteg túlórázás árát sem keresi senki rajtuk... Ha a kormányzat nem tűri meg a nyilvános diskurzus teljes spektrumát, és a közvélemény nem mozdul meg, akkor ez a tendencia (a hatóságok túlhatalma és brutalitása – Sz. M.) tartóssá válhat, és sohasem lepleződnék le ezek a visszasságok. Az elfojtott politikai viták eredményeképpen pedig a változásra irányuló energiák az undergroundba szorulnak, és máris látszik a mozgalomban a titkos akciók, a szabotázsokra való hajlam támogatásának megnövekedése.”¹⁷

A globalizáció elleni tiltakozómozgalmak igen nagymértékben függenek a saját elektronikus média megnyitotta kommunikációs kapcsolatlehetőségtől. Az ilyen horizontális és vertikális kommunikációs költségeket az eddiginél jóval nagyobb mértékben csökkentő kommunikációs kapcsolatrendszer mintegy szervezhelyettesítő funkciót lát el, ezért az internetes kommunikációs szabadság védelme az új mozgalmak számára alapvető fontosságú. A szólásszabadság klasszikus liberális és baloldali értéke a saját médiához való szabadságként jelenik meg az internetre épülő globális mozgalmakban.¹⁸ Míg a modernizációs mozgalmak, a klasszikus polgári és munkásmozgalmak lételemé a sajtó szabadsága, illetve a saját sajtó kiépítése volt, addig a posztmodern mozgalmak a sajtó-, gyűlekezési és egyesülési szabadságot mind „naturáliákban”, mind pedig a globális virtuális térben egyaránt igénylik a maguk számára, a diskurzív terek létrehozásával, a kommunikációs közösségek kialakításával, a tiltakozás mobilizálásának számtalan hatékony technikájával együtt, amelyek így új tartalmat és terjedelmet igényelnek a klasszikus demokratikus jogoknak. A globális demokrácia intézményei még nincsenek meg¹⁹, de a globális demokrácia problémái már előbb jelennek meg a virtuális térben, mint a démosz igényei, egyelőre még csak a nemzetállamokkal és intézményeikkel szemben támasztott igényekként.²⁰ Azonban nyilvánvaló, hogy a rendvédelem globális funkciói előbb-utóbb ebben az egyelőre nem állam uralta térben is egyre erősebben meg fognak nyilvánulni, mint azt a nemzeti rendőrségek adat-és gazdaságvédelmi szekcióinak létrehozása, illetve a rendvédelmi szervezetek egyelőre még csak a nemzetállami jogrendszereken belül érvényesíthető reakciói, és azon túlmutató „vállalati és csoportérdek” érvényesítési stratégiái mutatják.

A globalizált, illetve a globalizációellenes mozgalmak számára egyaránt létfontosságú virtuális agórájuknak, szerveződési terüknek a szabadsága, hiszen ez mobilizációjuknak talán a legfontosabb terepe. Azonban az államok és a nemzetközi szervezetek érdekeit védő adminisztratív-politikai ellenőrzés erre a

területre is kiterjeszteni igyekszik uralmát, ellenőrizni kívánja ezt a korábban a szabad szerveződés teréről szolgáló terepet.²¹ Ahogyan a gyülekezési és szólásszabadság alapvető volt minden demokratikus tömegmozgalomban ahhoz, hogy a hatalmon lévőkkel szemben garantált mobilizációs politikai térre tessen szert, és az ennek biztosításáért folytatott küzdelem végigkíséri a társadalmi mozgalmak és a politikai tiltakozás történetét, úgy az új mozgalmak számára az „utcai csatátér”, majd az azt követő média- és nyilvánosságbeli konfliktusok mellett, amelyek a korábbi mozgalmak reális és virtuális küzdőterei voltak, most megjelenik a komputer közvetítette kommunikáció virtuális térének kiegészítő terepe, és szabadságának, illetve politikailag motivált ellenőrzés-mentességének garantálása. A mozgalmak tiltakozásában relatíve elkülöníthetők egymástól az ún. alapkonzfliktusok, pl. a szociális problémák a munkásmozgalom, az ökológiaiak a zöld mozgalmak esetében, és az ún. járulékos konfliktusok, amelyek az alapkonzfliktusokra való mobilizáció és diskurzus akadályozása ellen irányulnak, mint egyesülési, gyülekezési és szólásszabadsággal, rendőri avagy másféle politikai-adminisztratív beavatkozásokkal kapcsolatos problémák. A globalizációellenes mozgalmak alapkonzfliktusai a globalizáció szociális, ökológiai és demokratikus szempontból fellépő problémái, járulékos konfliktusai között, mint a fentebbi idézet mutatja, jelen vannak a hagyományos, 20. századi egyesülési, gyülekezési és sajtó-, illetve véleménynyilvánítási problémák, azonban újként jelentkezik a virtuális kommunikációs tér, az internetes hálózatok szabadságának, a szólás, egyesülés és gyülekezés a virtuális térben való biztosításának kérdései az adminisztratív és politikai kontrollal, és a nyílt avagy rejtett beavatkozással, manipulációval, cenzúrával szemben.

A globális mozgalom a nép beleszólásáért a 21. század médiájába és kommunikációjába (a Global Movement for People's Voices in Media and Communication in the 21st Century)²² elnevezésű, globális NGO-hálózat azonos címet viselő felhívásában nagyon jól dokumentálja ezeket az igényeket, és érdekes elemzéseket és célkitűzéseket fogalmaz meg, eléggé részletesen kifejtve, amelyből ezúttal csak szemléltető célzattal idézünk.

„Az elektronikus kommunikáció az interneten a kormányzatok ellenőrzésének céltáblájává vált a társadalom ügyeinek kommunikációjáról folytatott nyilvános viták megkerülésével. Világszerte teljes az internet ellenőrzése... nagy internetes szolgáltatók az öncenzúra egyik formájaként együttműködnek a kormánnyal és a rendőrséggel... A média kommercializálódása és tulajdonlásának koncentrációja következtében a nyilvánosság megsérül és nem felel meg a társadalom politikai és kulturális igényeinek, beleértve a vélemények sokféleségének megnyilvánulását, a kulturális kifejezés és a nyelvek sokszínűségét,

amely a demokrácia előfeltétele. Ez nem csupán a hagyományos médiában zajlik, hanem befolyásolja az internetet is.

Javaslatunk a CIVIL TÁRSADALOM és az NGO-k nemzetközi szövetségének kialakítására irányul a médiával és a kommunikációval kapcsolatos munka koordinálására. Úgy véljük, hogy új társadalmi mozgalomra van szükség ezen a területen, amely nemzetközileg működik. A civil társadalom szervezeteinek együtt kell működniük a médiában és a kommunikációban a társadalmi változás elérésére. A médiának és a kommunikációnak ugyanis nagy szerepe van abban, hogy elérhetik-e társadalomváltoztató céljaikat... s ehhez küzdeniük kell a cenzúra nyílt és burkolt formái ellen.... Biztosítanunk kell, hogy az egyszerű polgár hangja megjelenhessen a médiában és az interneten!

Alapvető értékeink és céljaink:

A hozzáférhetőség és az elérhetőség

A kommunikációhoz való jog

A különbség kifejezésének joga

A biztonság a magánélet és titok sérthetetlenségében

Megfelelő kulturális környezet".

A globalizációellenes tiltakozások tehát a nyugati demokráciákban létrejött, nagyjából pacifikált tiltakozási potenciáloknak az új politikai térben való radikalizálódási kísérletét jelentik, amelynek többféle kapcsolódása lehetséges a már kialakult tiltakozási kultúrákhoz. Az imént említett radikalizáció alternatívája mellett előállhat a marginális radikálisok integrálásának esélye az új politikai szintéren, amely viszont bizonyos fokig tehermentesítheti a nemzeti konfliktusmegoldási terepet, ahonnan a nagyobb hatékonyság reményében a radikálisok kivonulnak.

Összességében a globalizált mozgalmi tiltakozások kihívást jelentenek a közrendvédelem demokratikus struktúrái számára, bonyolultabbá, nehezebbé teszik az államterületek feletti ellenőrzést. Amennyiben a rendfenntartás globalizált keretei kialakulnak, azok demokratikus ellenőrzésére a nemzetállamokban szervezett demokratikus eljárások és intézmények közvetlenül nem adnak lehetőséget, tehát új ellenőrzési formák kialakítására lesz szükség a globális civil társadalom jogvédelmére, a „globális jogvédő mozgalmakra”, a „határok nélküli aktivizmusra”.²³

A globalizációellenes tiltakozások új típusú mobilizációs struktúrák létrejöttének lehetőségét hordozzák, amelyek több ponton kapcsolódnak a megelőző keretekhez, és több ponton átalakítják azokat.

Célok. A globalizációellenes tiltakozások a posztmodern termelési és kapcsolatrendszerek menedzselésének és ellenőrzésének alternatív megoldásait támogatják és bírálják a kialakult rendszert. Ebben a vonatkozásban örökölték a modern és a

posztmodern baloldali gondolkodás társadalomkritikáját és alternatívakeresését a kapitalizmussal, a bürokratizálódással, a modernizációval szemben. Hasonlóan a 20. századi új társadalmi mozgalmakhoz, az alternatív mozgalmakhoz, nem alkotnak átfogó társadalomelmélettel megalapozott kritikát és alternatívát, hanem a különféle modernizációs projektekkel szembeni elutasítást jelenítik meg a tiltakozás révén, mint a közösségtől elidegenedett döntéshozatal, avagy a génmanipulált, biotechnológiai termékek termelésének és fogyasztásának elutasítása. A különféle motiváltságú tiltakozások közös nevezőjét a globális problémák és a kialakult globális rendezések elleni fellépés igénye jelentik.

Szervezeti formák. A hálózatok hálózatával leírt heterogén, informális jellegű szerveződés kialakult már a különféle alternatív mozgalmakban, sőt azok globális struktúrái is létrejöttek. Hasonlóan a globális szervezetek mellett, azok árnyékában és velük együttműködve létező NGO-struktúrákhoz a radikális, a tiltakozás révén való nyomásgyakorlás szervezésére az ad hoc, titkos, vagy nagyrészt az akciók váratlanságával és jogellenességével indokolható fél-nyilvános szerveződés jelenik meg a globális térben, amely a forrásokat nyilvános tiltakozásra nem nyilvános módon mobilizálja. Hozzáfért biztosít a különböző elektronikus levelezőhálózatok tagjainak, a szimpatizánsoknak, lehetőséget biztosít a bekapcsolódásra, azonban az akciók hatékonyságának, meglepetésszerűségének megőrzése érdekében a szervezet nem teljesen átlátható, a vezetők személye, kiléte titkos, az információ jó része anonim, bárki által lehívható, felhasználható, a hozzáférés nem jelent önmagában bekapcsolódást a szervezetbe, hálózatba. A szerveződés jellege nyitott, hálózati, azonban félnyilvános, ebben valamennyire hasonlít bizonyos nemzetközi terroristaszervezetek felépítéséhez. Léteznek vezetők, szervezők, félprofi közreműködők, de nincsen állandó, transzparens, formálisan kialakított szervezet. Visszatérnek itt a korai munkásmozgalom, illetve az autonóm mozgalmak bizonyos szervezeti sajátosságai, a modern tömegdemokráciák előtti titkos, a veszélyeztetettség tudatával létrehozott formák, az autoriterrendszerekben létező ellenzéki illegalitás bizonyos modelljei. Azonban mindez a modern nemzetállami demokráciák szervezeti lehetőségstruktúráinak kialakulása után, azok konszolidációját követően zajló folyamat, amely a tiltakozást mindenkor jellemző nem konvencionális elemét hordozza mind a demokratikus, mind az autoriterberendezkedéssel szemben. Sőt, mindez a nemzetállami szuverenitások kereteit meghaladóan működik ott, ahol nincsenek, illetve nem érvényesülnek kötelező szabályok, normák az autonóm társadalmi szerveződésekkel szemben, tehát az informalitás szinte megkerülhetetlen követelmény.

Akcióformák, stratégiák, taktika. A globalizációellenes mozgalmak kontinuitását a direkt akciók között, előtt és után zajló, az elektronikus médiumok közvetítésével zajló diskurzus adja, elemzőik sokszor idézik Jürgen Habermas kommunikatív közösségkoncepcióját. A diskurzus résztvevőit a címzett globális elitek, illetve ágenseik, a mozgalmi aktivisták és szimpatizánsok, illetve az érdeklődő, az aktivisták által mobilizálni kívánt globális közvélemény alkotják. A diskurzus közvetítője az elektronikus média, az internet, illetve az ahhoz kapcsolódó kommunikációs hálózatok. A diskurzus, a kommunikáció maga válik az akció, a szerveződés formájává, és ugyanakkor a célok kommunikálójává is. Ez a globális kommunikációs közösségek egyik típusát alkotó folyamat adja a globalizáció elleni mozgalmak egyik nagyon fontos, újnak mondható sajátosságát. A modernizáció 19–20. századi mozgalmait az írott sajtó, a nyomtatás révén kommunikáltak, amelyet később az elektronikus média, főként a televízió szorított háttérbe, hogy majd a globális és az antiglobalizációs mozgalmak az elektronikus kommunikáció új formái révén kerüljenek kapcsolatba tagjaikkal és környezetükkel. Az akciókat megelőző és kísérő szervezés, az akció lefolytatása, majd az azt követő belső és nyilvános viták egyaránt az elektronikus, komputerizált kommunikáció révén zajlanak. A globalizációellenes mozgalmak ezzel átveszik és saját céljaikra alkalmazzák a globalizált struktúrák saját kommunikációs rendszerét, annak alternatív felhasználása révén tiltakoznak a globalizáció ellen.

Az elektronikus kommunikáció maga is a tiltakozás médiuma lett, így a nagy nemzeti-nemzetközi szervezetek adatbankjaiba történő behatolás, az ott elhelyezett tiltakozó szignálok és logók készítése a tiltakozó célú „hackerizmus”, avagy a tömeges e-mailelek küldésével történő tiltakozás egyaránt ennek a megszervezését szolgálhatják.²⁴ Ez azonban többnyire kísérőjelensége a globális szervezetek és konferenciák elleni direkt akcióknak. A direkt akciók a korábbi radikális mozgalmak által a címzettekkel szembeni demonstratív és direkt kényszerítő tiltakozási formák megszervezésének hagyományát fejlesztik tovább. Az akciók a résztvevők sokféleségének és sokféle motívumának, kapcsolódásának következtében csak részben koordináltak és szervezettek. A globális kommunikációs kampány által mobilizált csoportok akciói azonos helyen és időben zajló rendezvény ellen párhuzamosan és egymást keresztezve is végbemehetnek. Emiatt az akciók sokszínű palettája nem jellemezhető egységesen. Egészében véve vegyes stratégiát foglal magába, amelyben a konvencionális elemek mellett az erőszakos és jogellenes formák különböző mértékben, de helyet kapnak. Mivel nincsen felelős koordinációs bázis, mint a nemzetállamokban szervezett tiltakozások és kampányok esetében, az elfogadott akcióformákra való korlátozódás aligha kérhető szá-

mon. A legtöbb esetben nem adnak ki legális demonstrációs engedélyeket a rendvédelmi szervek a rendezvény közvetlen helyszínén, esetleg korlátozzák a bármely célú szabad mozgást ott, s ilyenkor az egyébként legális, közvetítő jellegű tiltakozások szervezői és résztvevői is, amennyiben belépnek az elzárt terekre, avagy megkísérlik a behatolást, szabályszegést követnek el, felelősségre vonhatók, főként ha szembeszegülnek a rendvédelmi szervekkel, és illegális behatolást kísérelnek meg, például kerítések lebontásával. A közrendvédelmi partnerség hiánya, illetve ellehetetlenülése így megnöveli a tiltakozók direkt kényszerítő jellegű tiltakozásának valószínűségét. A heterogén és eltérő célokat és stratégiákat követő tiltakozási potenciálon belül pedig nagy valószínűséggel akadnak olyanok, akik az engedélyezett akciók, pl. tüntetés során avagy annak kísérőjeként illegális, tárgyak elleni erőszakot jelentő rongálást vagy akár személyeket is veszélyeztető ellenállást folytatnak. Elhíresültek a francia Bove McDonalds-ellenes akciói, avagy más globális hálózatok, mint a Nike elleni rongálások. De gyakran előkerül a nemzeten belüli radikális mozgalmak repertoárjaiból a kerítések és kordonok megrongálása, a rendfenntartók megdobálása, a közelharc, illetve az elzárt közlekedési útszakaszok blokkolására tett kísérletek ülve vagy felvonulás szervezésével.

Összességében elmondható, hogy az akcióformák heterogének, és a tárgyak elleni erőszak meglehetősen elfogadott a tiltakozók körében, akár csak a rendvédelem szerveivel szembeni erőszakos ellenállás. Az akcióformák eme heterogenitása kedvez az erőszak eszkalációjának, amelybe az eredetileg békésen, konvencionálisan tiltakozó csoportok, illetve külső szemlélők is belesodródhatnak. Hasonlóan a nyugati demokráciákban működő heterogén alternatív mozgalmakhoz, amelyeknek van erőszakmentes, „softliner” és radikális, „hardliner” irányzatuk, a gyakorlatban a két irányzat közösen lép fel egy adott konfliktus keretében, és együttesen is elhatárolhatóak a személyek elleni terrorizmus stratégiájától.

A posztmodern, globalizáció elleni tiltakozás olvasata, értelmezése sokféle lehet, mást és mást jelenthet a résztvevők, a szimpatizánsok, az ellenfelek és a közönség számára. Nincsen egységes célrendszere, szervezeti kerete, akcióformája és stratégiája, és ennek megfelelően a „happening” dramaturgiája és annak visszhangjai egyaránt sokféleképpen variálódhatnak. A heterogenitás, a radikalizmus és a rendezvényi rizikók növekedése, az elektronikus médiumokhoz kötődő mobilizációs mintával együtt visszatérő sajátosságai a globális rendezvények egyre növekvő sokaságának és a globalizációellenes globális ellenelit kialakulását jelzik. Ennek az ellenelitnek a rekrutációja a sok szabad idővel és kulturális tőkével, valamint kommunikatív potenciállal és hatékonysággal rendelkező, a jóléti demokráciákban kialakult radikális baloldali-alternatív milió, amely a balol-

dali-alternatív mozgalmak új tiltakozási potenciálját alkotta meg a globális társadalmi-politikai térben. Mobilizációjának lehetőségét a globális problémák tudatosítását elősegítő globális kommunikációs rendszerek, és az azok szélesebb körű hozzáférhetőségével kialakuló szervezeti és mobilizációs hálózatok hordozzák.

A globális demokráciáról, a nemzetközivé váló döntéshozatal demokratizmusának problémáiról folytatott viták az új nemzetközi rendszer egyik sajátosságaként a „démosz” hiányát vetették fel, illetve a „globális civil társadalom”, mint a globális NGO-hálózatok alkotta új ágens kialakulásáról beszéltek.²⁵ Ahogy a globális szervezetek megkísérelték és megkísérlik a döntéshozatalukat legitimáló politikai-társadalmi hálózatok megszerveződésének felmutatását az NGO-árnyékkonferenciák megszervezésével, úgy kialakul a kivonulás és tiltakozás globális civil hálózata, amelyet radikalizmusa elhatárol az 1990-es évek során létrejött, a nemzetközi szervezetekkel és azok árnyékában felnőtt globális NGO-technokráciák „policy network”-jétől. A kívülről való tiltakozás és nyomásgyakorlás eme ágensei a kollektív tiltakozás új arénáit hozzák létre, amelyekben a közös címzettek, a globális struktúrák ágensei elleni fellépés a célok, a szervezeti forma és az akcióforma globális sokféleségével jellemezhető „szivárványszín-koalíciót” alkot a globális civil társadalom „ellenzéki”, disszenter képviselőiből. Jóllehet mobilizációik nem tekinthetnek vissza a küzdelmek hosszú történetére, de a nemzeti kereteken belül megszerveződő baloldali-alternatív tiltakozási kultúrák globális örököseinek tekinthetők, olyan új típusú tiltakozásokat hordoznak, amelyek átalakítják mind a tiltakozás, mind pedig a tiltakozással szembeni politikai-adminisztratív ellenőrzés struktúráit. A tiltakozás és a mobilizáció szerkezete átalakul, a lokális, nemzeti és regionális arénák kiegészülnek a globális konfliktusok megoldására való globális mobilizáció és tiltakozás kísérleteivel.

A GLOBÁLIS MOZGALMAK ELMÉLETI ELEMZÉSEI

Az eddig ismert, még többnyire a 20. században publikált, „Seattle előtti” elméleti elemzések nem foglalkozhattak még a globalizációellenes tiltakozó mozgalmak konkrét megnyilvánulásaival, azonban több olyan trendet diagnosztizáltak még a 20. század mozgalmaiban, amelyek a „rég” típusú „új társadalmi mozgalmak” átalakulását vetítették előre, és megalapozzák a 21. század kialakuló új mozgalmainak elemzését. A kialakulás alaptendenciáinak jelzéseiről, diagnózisairól van szó, amelyeket hasznos az új mozgalmak elemzőinek megismerni, de még nem magáról az elemzésről, amely csak kialakulóban van. Ugyancsak előrebozsátánám, hogy ezek a 21. századi mozgalmak

makkal foglalkozó elemzések gyökeresen megváltozott forrásbázison és metodológiával kell, hogy megszülessenek. A 19–20. századi modernizációs és az alternatív mozgalmak elemzői a 20. században kialakult módszertant alkottak a sajtóra és tömegkommunikációra, a résztvevő megfigyelésére alapozva. A forrásbázis és vele az egyre tökéletesebbé váló módszertan egy csapásra történelemmé vált a cyberspace-ban megszerveződött globális mozgalmak megjelenésével. Az újságok többé már nem árulkodnak úgy a tiltakozás trendjeiről, mint a 19–20. században, és sem a televízió sem a rendőrségi statisztika nem vált, mint egyesek vélték, az új médiummá, forrássá a mozgalmak és tiltakozások megismerésére a 21. században, hanem maguknak a mozgalmaknak az elektronikus alternatív médiájára lehet és kell is alkalmaznia a kommunikáció és diskurzuselmélet módszereit ahhoz, hogy alaposabban megismerjük a 21. századnak a globális elektronikus térben megjelenő mobilizációs struktúráit.

A most röviden ismertetett néhány szerző munkáitól tehát ne is várjuk el, ami nem elvárható. Jelentős előrejelző, trenddiagnosztikus elméleti teljesítményük van, amelyet azonban rövidesen leváltanak majd az alkalmazott kutatásból származó, azokra épülő és abban megméretett elméleti modellek.

A globalizációs folyamat hatásait Michael Zürn *Kormányzás a nemzetállamon túl* című munkája úgy értelmezi, mint azt a folyamatot, amelyben „a társadalmi tevékenységi rendszerek határai eltolódnak a nemzeti társadalmakon kívülre, azonban nem globalizálódnak még ezáltal”.²⁶ A globalizáció tendenciája szerint az, hogy „a csere, a termelési folyamatok relatíve kiterjednek a határokon kívülre, a gazdaság, a környezet, az erőszak, a mobilitás, a kommunikáció és a kultúra területein...”²⁷ A nemzetközi alrendszerek kialakulása, a globális társadalmak születése azon alapul, hogy „a tranzakciók költségeinek csökkenése a társadalmi-gazdasági változás megértésének kulcsa. Ott, ahol a távolság legyőzése már nem vagy alig jelent specifikus tranzakciós költségeket, kiterjednek és elmélyednek a társadalmi kapcsolatok.”²⁸ A globális politika szereplői között az elemzők beszélnek globális városokról, globális elitekről, globalizálódott médiáról, az államközi rendszerekből kialakuló integrációkról és funkcionális rezsimekről, valamint a globális civil társadalomról is.²⁹ Ezek között jelennek meg a globális, a földgolyó egészén, vagy nagy régióban elterjedve működő társadalmi mozgalmak, amelyek a globális civil társadalom előfutáiraiként értelmezhetőek.

Ahogy Albrow fogalmaz *A globális korszak* című munkájában, „a fejlődés a globalitás felé... a gyakorlatok, értékek, technológiák... fejlődése globálisan... a globális gyakorlat hatásainak növekedése az emberi életre... s e területek interakciója”.³⁰ Mint mozgalmkutató, ebből a perspektívából

kíváncsi foglalkozni itt a globalizáció jelenségei közül a transznacionális, a globális mozgalmakkal, először Martin Albrow „A globális korszak” című művének idevágó gondolatmenetét rekonstruálva, majd néhány gondolatát saját, illetve más mozgalm kutatók tapasztalataival ötvözve, kritizálva kísérel meg kibontani. Albrow úgy értelmezi a globalitást ebben a művében, mely szerint „a globalitás... abban különbözik a modernségtől, hogy nincs meg benne a központi ellenőrző hatalom eszméje”.³¹ Azaz, a globális társadalom már nem áll szemben a homogén és unikális erőszakmonopólium-intézménnyel, az állammal, mint a civil társadalom és az állam a nemzetállami logikájú intézményrendszereken belül, hanem hatalmi centrumok pluralitása és ezek komplexumai jelentik ellenpólusát, amelyet államok integratív szervezetei, tömbjei, illetve nemzetközi rezsimek és a globális elitiek jelenítenek meg.

Albrow szerint a globális mozgalmak „az absztrakt univerzalizmus modernségének termékei, amely internacionalizmust hoz létre”³², amelyre példa a nemzetközi munkásmozgalom. De ugyanakkor „a globális korhoz tartozik egy másik momentum is, a reakció a globalitásra, a fellépés a globális értékekért, a... globális chiliizmus”.³³ Albrow erre a Moon szektát, avagy kiségyházat hozza fel példaként. A globális mozgalmak Albrow modelljében egyszerre a globalizáció termékei, ugyanakkor utópiájának megfogalmazói, fejlődését előrevivő élcsapatok, vannak közöttük azonban a globalizáció hatásaihoz reaktíve, negatív következményeinek elhárításának igényével fellépő, és proaktív, a globalizáció beteljesedése révén új előnyöket remélő mozgalmak is. A globális mozgalmak mind a „nemzetállami kereteken túlmutató identitásokon alapulnak” és a „nemzetállami politika definícióin túlmutató jelentőségűek”.³⁴ „A nemzetállami politizálás iránti érdeklődés visszaesése olyan mozgalmakban való elkötelezettség megerősödéséhez vezet, amelyek az embereket világméretekben mobilizálják, és olyan problémákat tematizálnak, amelyek a nemzetállam napirendjén csak marginális szerepet játszanak.”³⁵

Így Albrow a következő mozgalmakat említi meg, illetve jellemzi globálisakként³⁶: a feketék, az ökologisták (pl. Greenpeace), az iszlám fundamentalisták, a feministák, a béke-mozgalom, a munkásmozgalom és az alternatív mozgalmak. Hogy a globális mozgalmak a globalizációs folyamat elutasítói is lehetnek, ez a probléma egyáltalán nem jelenik meg Albrow-nál. Az iszlám fundamentalistákat sem tekinti ilyeneknek. Nem foglalkozik egyáltalán azzal az igen elterjedt és sajátos, a globalizációs technológiák elleni diffúz tiltakozó hullámokkal, mint amit a komputervírusok termelése és terjesztése, a komputerhálózatok leleplező célú feltörése, lebénítása jelentenek. A globális deviancia mozgalmi így kikerülnek elméletének látóteréből, hiszen Albrow a globalitást a modernitás leváltójá-

nak, és ezáltal az antimodernség attitűdjé felszámolójának tekintik a modernitásával együtt. Ennél differenciáltabb a már említett Zürn-féle megközelítés, amely a globalizáció által előhívott fragmentációs mozgalmakról, mint fajsúlyos tényezőkről értekezik a globalizációs folyamatok eredményeként. Ide sorolja az etnikai reneszánszt, a szeparatizmust, a „fragmentációs” mozgalmakat, amelyek a nagyobb integrációk világa ellen lépnek fel a fejlett és a fejlődő országokban egyaránt.³⁷ Az iszlám fundamentalizmust is ilyen, a globalizációs hatások által mobilizált, ám éppen a globalizációs tendenciák ellen fellépő mozgalmaként elemzi. A nemzetállami és a globális mobilizációk viszonya ugyanakkor nem jellemezhető zérusösszegű játékként: a globális és a nemzetállami mobilizációk intenzitása bizonyos helyzetekben akár párhuzamos is lehet, tehát a globális aréna megjelenése nem jelenti szükségképpen a nemzetállami kereten belül működő civil társadalom aktivitásainak lecsökkenését.

Albrow elemzései a globális mozgalmakról két, egymást metsző tendenciát kapcsolnak össze. Egyrészt a fogyasztásra, az életstílusra, a növekvő személyi kulturális tőkére épülő kapitalizmus megnöveli a civil társadalom forrásainak, kulturális tőkájének mennyiségét, amelyet a modern kommunikációs technológiák révén eredményesen használhatnak fel a globális arénában is. „A globális mozgalmak ereje azon alapul, hogy világszerte egészen köznap emberek egy kis többletenergiával és idővel szabad döntésükkel a közös ügy mellé állnak. E mozgalmaknak nincsen sok pénzük, sem átfogó infrastruktúrájuk. Azonban emberi, jobban mondva kulturális tőkével bőven rendelkeznek. A bizonyos értékek melletti elkötelezettséget használják fel, és olyan tudásból és ismeretanyagból profitálnak, amelyet sem az állam, sem a munkaadók, sem az egyházak nem tudnak ellenőrizni, és nem használható fel a magánfogyasztás céljaira sem.”³⁸ A globális „kulturkapitalizmus” megnöveli a társadalom tagjainak kulturális tőkáját, egyre szélesebben teríti azt, viszont ezt a széles körben hozzáférhető kommunikációs-interakciós készséget és képességet a rendszer ellen szerveződő hálózatok is felhasználhatják kialakulásuk és működésük során.³⁹ Másrészt létre jön az ún. globális nyilvánosság, a „globális elitek” részvételével, amely a „globális civil társadalomnak” az avantgarde-ját jelenti.⁴⁰ „Ily módon a globalizáció a korlátlan társiasság/társadalmasodás (Vergesellschaftung) újjáéledésével van összefüggésben, a globális közvélemény megjelenésével és a globális mozgalmak megerősödésével. Ugyanakkor kibontakozik a menedzserek és más szellemi foglalkozású emberek olyan új osztálya, amely a globalitást mint saját erőforrását szemléli és használja fel.”⁴¹ „A globális intézmények menedzserei abban a helyzetben vannak, hogy a globális értékeket mint szakterületük követelményeit szemléljék. Minden globális intézményes szektor saját képet alkot a világról és meg-

kísérli azt saját képére formálni. ⁴² „A globalitás menedzselése multikulturális értékdiskurzusban zajlik, állandó a szektorok közötti vitában, amelyben mindegyik a saját dominanciáját igyekszik elérni anélkül, hogy olyan tekintély állna rendelkezésre, aki ezt a vitát eldöntse.” ⁴³ Több empirikusan is alátámasztott tendencia mutat a globális elit, a globális menedzser típusának megjelenésére és elterjedésére, azokéra, akik a világ problémáinak menedzselésével foglalkoznak. Mivel a globalizáció egymással inkonzisztens identitások koegzisztenciájának lehetőségét megnöveli, a globális elit egyes csoportjai a globális ellen-elitiek tiltakozó mozgalmainak a részesei, aktivistái is egyben.

Melyek azok a tendenciák a globális rendszerekben, amelyek megnövelik a globális elitek szakértői tudásában rejlő hatalom felhasználásának lehetőségét? „Ezek a globális mozgalmak főként magának a globalitásnak a problémáira orientálódnak és értékeik a globalításra épülnek fel. Ezen az alapon a globális menedzserek osztályával kerülnek konfliktusba, s gyakran ellenlábasaik. Megkísérelnek befolyást gyakorolni azokra, akik a globális változásokkal foglalkoznak... és akik felelősek ezekért.” ⁴⁴ A globalizáció a problémák sokaságát termeli a szakértők számára, akik a globális intézményekben működnek. „Olyan tevékenységi területek közötti viszonyok, mint a nevelés, az egészségügy, a munkaerőpiac és az igazságszolgáltatás a nemzetállamokon belül régen kialakult és meggyökeresedett kulturális prioritásokon alapulnak, amelyeket az egyes hatóságoknak már-már alig kell befolyásolniuk. A globalizált világban ezek a tevékenységi területek állandó versenyben állnak egymással. Eltűnnek egymás közötti határaik. A globalizáció ugyanis nem vezet az értékkonfliktusok megoldásához, hanem éppen ellenkezőleg, ahol korábban csak technikai kérdéseket láttunk, ott az értékekről folyó vita éppen most kerül előtérbe, és eléri az intézmények legmagasabb szintjeit.” ⁴⁵ De ez a konfliktusos viszonyrendszer magába rejti a kooperáció lehetőségét az uralkodó globális elit és a mozgalmi ellenelit között, pl. a nemzetállami elitcsoportokkal szemben. A konfliktusok sokpólusú dinamizmusa globalizált világban a világos barát-ellenség, mi-ők szerepek feloldódását hozza, olyan kristályosan sokmetetű és ellenfényben átalakuló konfliktusszerkezeteket, amelyekben a szereposztások gyorsan, és a hagyományos szemléletmód számára meghökkentően alakulnak át. „Az ellenállás a globális kapitalizmus érdekei ellen a globális értékekért való fellépéssel annak a példája..., hogy a nemzetállami társadalmon belüli konfliktusok a globális korban egyszerűen az egész glóbuszra áttevődnek.” ⁴⁶ „A harcok mennek tovább, miközben a folyamatok, amelyek a csoportok közötti konfliktusokat létrehozták, az egész világra kiterjednek. A gazdag országok gazdagjainak többféle stratégia áll rendelkezésére. A belföldi szegényekkel

szövetkezhetnek a más országok szegényeivel szemben.”⁴⁷ Ilyen például a külföldi tőkével, munkával, áruval szembeni xenofób fellépés, a migrációellenesség, a kiárusítás vádjai a kozmopolitákkal szemben stb. „De a szegény országok gazdagságaival is szövetkezhetnek a belföldi szegényekkel szemben...”⁴⁸ Mint például az európai integrációt támogató elitek kapcsolatrendszere, akik az integráció költségeit a társadalomnak az ebbe a folyamatba beleszólással nem rendelkező többségére hárítják.

A globális elitek a globalizált társadalmi alrendszerek közötti, a nemzetállamhoz hasonló hierarchiák hiánya, valamint mobil kulturális tőkéjük, hatalmi alapjaik gyors növekedési lehetőségei, illetve átrendezési szabadsága miatt folyamatos konfliktusszituációban léteznek, amely nyitottá teszi őket az ellenelit bizonyos csoportjaival való hosszabb-rövidebb távú együttműködésre. Mint a nemzetállamon belüli mozgalmi lehetőségstruktúrák elemzői megmutatták⁴⁹, az elitek belső konfliktusa lehetőséget teremt a mozgalmi ellenelit számára arra, hogy bekapcsolódjék az elitek harcába valamelyik elitcsoport szövetségeseként, „alulról való támogatójaként”, és az elitcsoportok nyitottabbak a konfliktusszituációkban az ellenelit kooptálása és a vele való valamiféle kooperáció felé. „A központi ellenőrző hatalom hiánya a globális intézményekben, a globális gazdasági stratégiák szituációhoz kötött volta és a flexibilis szervezeti struktúrák...”, valamint „az új információs technológiák hatásai”⁵⁰ olyan bizonytalanságokat visznek be a globális hatalmi rendszerbe, ami megnöveli a globális elitek belső konfliktuspotenciálját, és nyitottságot teremthet az ellenelit felé. Mivel a globális elitek hatalmi alapjait jelentő kulturális tőke mobil, hozzáférhető, annak alternatív felhasználása előtt nem tornyosulnak akadályok, s a hatékony kapcsolatteremtési technikák révén gyorsan globális társadalmi hálózatok alakíthatóak ki, a globális civil társadalom mozgalmainak megszerveződése viszonylag kis anyagi és emberi tőkebefektetést igényel. „A társadalmi rétegződés, az emberek hierarchikus alárendeltsége a hatalom, a pénz és a presztízs alapján többé már nem a direkt osztályhelyzet függvényei, hanem olyan csoportokban való tagságon alapul, amelyek ezen javak felett rendelkeznek, és szerepeik a tér és az idő feletti rendelkezés módjai szerint definiálhatóak. Ezek a csoportok léptek az osztályok helyére. A mai hatalmi elit az információs technológia, a repülőjegy és több lakó- és tartózkodási hely segítségével mozog, tevékenykedik és kommunikál transzkontinentális szinten.”⁵¹ A globalizált világban az a mérvadó, hogy a társadalom tagjai „különböző mértékben férnek hozzá a hatalomhoz és a forrásokhoz, amelyek eltérő személyes elkötelezettséget jelentenek az utazásban és a telekommunikációban. A közlekedési és a kommunikációs technológiák hatalmas kiterjedése révén sokkal könnyebbé vált a kiterjedt hálózatok fenntartása. Ennek kö-

vetkeztében a társadalmi rétegződés számára döntő szerepet játszik, hogy milyen mértékben képes az egyén mindenkori szférájában kommunikálni és mozogni. Nagyjában és egészében a személy térbeli korlátai forrásaitól függenek, amelyekkel szférájában rendelkezik.”⁵² A globális kommunikáció felgyorsult a nemzetállamon belüli kommunikációhoz képest, s így a globális hálózatok a globális kollektív cselekvés virtuális formái akár gyorsabb és könnyebb mobilizációt tesznek lehetővé, mint egyes nemzetállamokon belül.

A globális mozgalmak általános elemzésében Alain Touraine francia, Alberto Melucci olasz és Manuel Castells spanyol kutatók hozzájárulását lehet elméleti síkon kiemelni, és persze, mint a fenti idézetekből is kitűnik, nagyon sokan, egyre többen foglalkoztak és foglalkoznak alkalmazott kutatásukkal. Touraine, Melucci és Castells egyaránt identitási mozgalmaknak tekintik a globális mozgalmakat, amelyek az információs társadalom virtuálissá váló struktúrái következtében a diszkurzív térben megszerveződve az „uralkodó kódok kihívásával-átalakításával” („challenging codes”, Alberto Melucci)⁵³ hozzák létre új típusú kommunikatív közösségeiket. E koncepció visszanyúl Habermas kritikai nyilvánosság-elméletéhez, amely kortárs ágenseinek a 20. század új társadalmi mozgalmait tekintette⁵⁴ és Alain Touraine aktor-cselekvés kapcsolatrendszerének elemzésére⁵⁵, s ezzel az új mozgalmak elemzését határozottan a „régí”, a 20. századi alternatív mozgalmak közelébe horgonyozzák. Jóllehet – mint például Nyíri János Kristóf recenziója⁵⁶ Castells három kötetről helyesen emeli ki – Castells kötődik a baloldali társadalomelméleti hagyományhoz, azonban a globális mozgalmakat a maguk ambivalenciájában, mint a mozgalmakat és ellenmozgalmakat magába foglaló komplex együtttest szemléli⁵⁷, és ezzel szakít az alternatív mozgalmakat a 20. század végén egyoldalúan baloldali-liberális mozgalomtípusként jellemző szemlélettel. Példái, a mexikói zapatisták, a Japán Aum szekta és az amerikai szélsőjobboldali terrorizmus nem hagynak semmi kétséget afelől, hogy szerinte sem a régi baloldalt folytatják a globális mozgalmak a 21. században, hanem ambivalens jelenségek mind a globális demokrácia, mind a globális civil társadalom kialakulásának szempontjából.

A GLOBÁLIS MOZGALMAK SAJÁTOSSÁGAI

A következőket lehetne összefoglalóan kiemelni az eddigi elméleti irodalomból, azzal a fenntartással, hogy ezek a globális mozgalmak általános trendjeit jellemzik, és nem specifikusan a globalizáció ellen globálisan szerveződő Seattle-típusú tiltakozást, amelyek a 21. század új jelenségeinek, s majd kiderül, nem trendjeinek tekinthetők-e.

- Mobilizációs folyamatuk több szektorban, funkcionális és kontinentális „szférában” zajlik. Ennek következtében multikulturális jellegűek, egy avagy több téma körül szervezik, mobilizálják transzkontinentális módon támogatóikat és tagjaikat, illetve ellenfeleik is így szerveződnek, mobilizálódnak. Globális mozgalmak és globális ellenmozgalmak feszülnek egymással szemben, mint pl. a feministák és a natalisták az abortusztema kapcsán globális térben.
- Témáik, orientációjuk olyan, amely lehetővé teszi a transzkontinentális szerveződést, az összes kultúrákból, ha egyenlőtlenül is a kapcsolódást, mint pl. az ökológiai avagy az antimilitarista tematika. A címzettek, akiknek a tiltakozás témájában dönteni, felelős módon lépni kell, többnyire szintén globális aktorok, elitek, nemzetközi szervezetek és rezsimok, mint például a klíma felmelegedése, az üvegházhatás kérdéskörében.
- Szerveződésük laza, globális hálózat, amelyet a modern kommunikációs technológiák tesznek lehetővé. A személyi és anyagi erőforrások mobilizálása a mozgalmakon belül nem mindig globálisan centralizált, mint a Greenpeace, avagy bizonyos szekták, a Moon, a Krishna esetén, hanem lehetséges a nemzeti integrációk, a regionális szövetségek, de a tagszervezeti identitás alapján álló autonóm részegységek közötti koordináció is.

A globális mozgalmakon belül elkülöníthetők a globalizációt ellenző, *reaktív* mozgalmak, amelyek az azzal járó új hátrányokat kívánják elutasítani tiltakozásukkal, és a globalizáció új előnyeiből maguknak részesedést biztosítani kívánó *proaktív* mozgalmak⁵⁸. A reaktív mozgalmak stratégiája a globális elitekkel szembeni konfrontáció és *konfliktus*, a proaktív mozgalmak viszont *kooperációra* készek a globális elitekkel és szervezetekkel. A reaktív tiltakozómozgalmak *akcióorientáltak*, a proaktív mozgalmak inkább a *kommunikáció*, az intézmény- és hálózatfejlesztés, a beleszólás kiterjesztésének hívei. Az akcióorientált mozgalmak *tiltakozóhálózatokat* szerveznek, a proaktív mozgalmak pedig *kampányokat*, amelyekben sajátos céljaik érdekében gyakran szorosan együttműködnek az adott politikaterületen működő nemzetközi szervezetekkel és lobbival. A reaktív mozgalmak *expresszív*ek, tiltakozásuk életfelfogásuk kifejezését szolgálja, a proaktív mozgalmak az *instrumentális* érdekérvényesítési logikát követik.⁵⁹ Az egymástól meglehetősen eltérő profillal rendelkező reaktív és proaktív mozgalmak adott konfliktusban azonban együttműködhetnek bizonyos közös célok érdekében, egyikük a „*hardliner*”, másikuk pedig a „*softliner*” stratégiát alkalmazva.

A globális mozgalmak a szerint is tipizálhatóak, hogy a *lokális*, a *nemzetállami*, a *regionális-kontinentális* és a *transzkontinen-*

tális-globális szinteken milyen erősséggel, intenzitással vannak jelen, szerveződtek meg. E tipizálás alapján a globális mozgalmak között a lokális-regionális gyökerű, az azokra épülő globális, illetve az azok híján eleve globálisan szerveződő, vagy a globális szintről a lefelé szerveződő mozgalom típusát különíthetjük el. A *centrifugális*, a központból, a globális szintről szerveződő, és a *centripetális*, a bázisközösségek hálózatától a globális szintre jutó mozgalom dinamikája választható el így egymástól ideáltipikus módon. A gyakorlatban persze a két fejlődési vonal akár párhuzamos is lehet. A globális mozgalmak ugyanis felépülhetnek minden szerveződési szinten az arányos jelenlétre, de megjelenhetnek anélkül, vagy csak bizonyos szinteken. Ugyancsak tipizálási szempont, hogy mely régiókban terjedtek el, illetve ezzel kombinálható, hogy honnét kapják támogatásukat.

Eszerint beszélhetünk az *OECD-világ* mozgalmairól, vagy a „*global underdog*” szegény régiók mozgalmairól, a második szempont szerint pedig ugyanígy a gazdag világ támogatta, avagy a szegény világ támogatta mozgalmakról. Hiszen az iszlám fundamentalizmus pl. elterjedt mindkét, a gazdag és szegény világban is, de támogatottsága az utóbbira korlátozódik. A globális ökológiai mozgalom viszont szintén mindenütt jelen van, de támogatottsága az első világból jön. A lokális és a globális civil társadalom ereje is régióként eltérő kombinációkat mutathat, hiszen gyenge civil társadalmakat a globális szintről „penetrálnak” bizonyos mozgalmak, mint az Európán kívüli világban vagy a kommunista rendszerekben, és erős belső civil társadalmakra erős globális kötődések épülhetnek fel, mint az OECD-országcsoporthoz tartozó jóléti demokráciákban.

Fontos a differenciálás a különféle globális mozgalmak között, hiszen ha csupán ama kritérium szerint a globális mozgalom kategóriájába soroljuk őket, hogy transzkontinéntálisan vannak jelen, viszonylag közös témáik, működő hálózati kapcsolataik vannak, akkor nagyon heterogén mozgalomegyüttest sorolunk egy kategóriába. Ez olyan egyszerűsítés volna, mint a lokális, avagy nemzetállami szintű megszerveződés alapján közösséget feltételezni a mozgalmi szektor azonosítható alanyai között. A *globális mozgalmi szektor* megszerveződése már önmagában véve is innováció, újítás a korábban csak, vagy elsősorban nemzetállami, vagy regionális, illetve lokális alapú szerveződéssel szemben, és új viszonyrendszerek is létrejönnek a globalizált mozgalmi szektorral együtt. Kialakul bizonyos specifikus szelektivitása, amely bizonyos témákat, bizonyos csoportokat, bizonyos szerveződési módokat preferál, másokat diszpreferál, ha a lokális-nemzetállami-regionális szintekhez hasonlítjuk. Nem ugyanazok a mozgalmak vannak jelen a különböző szinteken, s ha igen, eltérő a súlyuk. Nyilván a grass-roots szerveződés nem lehetséges globális szinten, de elterjedt a lokális-nemzetállamin.

A globális mozgalmi szektorba csak a „nagyok nagyjai” jutnak ki a lokális és a nemzetállami szintekről, hiszen a globális társadalmi-politikai térbe való kilépés lehetősége az egyébként forrásokban többnyire szegény mozgalmaktól viszonylag nagy energia- és időbefektetést követel meg. A „gazdag” régiók, a Nyugat felülreprezentáltak a globális mozgalmak bázisterületei között. A szegény régiók globalizálódása így ezen a területen is a gazdag világ támogatásától válhat függővé, a modern technológiák és a know-how rendelkezésre bocsátásától. Az ilyen „handicap” kiküszöbölését szolgálják a szegény és tapasztalatok híján lévő területek mozgalmi szektoraiba, civil társadalmaiba a fejlett világból érkező amerikai és európai segélyprogramok, mint pl. az USAID és a Phare a kilencvenes években Magyarországon, amelyek többek között a helyi civil szervezeteknek a globális hálózatokba való bekapcsolódását is segítették.

Az erőforrásoktól, az elfogadástól és támogatástól való függés a globális mozgalmi szektorban még nagyobb, mint a lokális és a nemzetállami szinteken. Ez a globális mozgalmak demokratikus legitimitásának problémáját, demokráciadeficitük kérdését veti fel.⁶⁰ A globális működés során ugyanis elválhatnak a helyi aktivisták részvételétől és ellenőrzésétől, és közeledhetnek a globális elitekhez és szervezeteikhez, a globális establishmenthez. A globális bürokráciák önérdeke is lehet, hogy saját reszortjuk helyzetét megnövelve segítsék az azonos területen működő globális civil kezdeményezések kialakulását, s ezáltal az elit és az ellenelit túlságosan is közeli kooperációja alakulhat ki az állampolgári ellenőrzést nélkülöző térben.

Miért lenne egyenlőbb és egyszerűbb a hozzáférés és az ellenőrzés a globális mozgalmi szektorban a nemzetállaminál? Természetesen éppen fordítva van, sokkal nehezebb és nehézkesebb. Ez tehát azt jelenti, hogy amennyiben a globális civil társadalomról és mozgalmairól beszélünk, akkor az nem mindenben és minden esetben jelent valami progresszívet, demokratikusat és magasabb rendűt a korábbi mobilizációs arénákkal szemben; pusztán új, nem kevésbé problematikus, hanem másként problematikus területet jelent. A globalizációellenes mozgalmak, amikor repedéseket hoznak létre a nemzetállamokon belül kialakult közrendvédelmi partnerség keretein, megkérdőjelezzik magát a jogállami konszenzust is, amellyel szemben, avagy azt helyettesítően még messze nem alakultak ki a globális demokrácia intézményes modelljei. Azonban a konfliktus itt is kihívást jelenthet a konszenzus és az intézményépítés folyamataival szemben, és a problémák a megoldásuk felé vezető út állomásaivá válhatnak a demokratizálódásnak a nemzetállamon túli fejlődése révén.

JEGYZETEK

- ¹ Fenti híreket lehetett olvasni a Québecben zajlott tiltakozásról a Népszabadság on-line-on, amikor az alábbi tanulmány készült a Firenzei Európai Egyetemen, ahol az EUSSIRF-program keretében tanulmányozhattam 2001. március 30.–május 4. között az európai közrendvédelmi struktúrát és az azzal szembeni új kihívásokat. A quebecbeli tiltakozásokról érdemes volt átfutni a bővebb és részletesebb független médiatudósításokat és internetes visszhangokat is, amelyek óráról órára tudósítottak a helyszínről, illetve a másutt zajló szolidaritási tiltakozásokról.
Kutatásaimat az OSSF RSS 1771/1999. számú támogatás készítette elő. A tanulmány megírását a 21. Századi Intézet ösztöndíja támogatta.
- ² Andre Gunder Frank–Marta Fuentes: On Studying the Cycles in Social Movements, in: Michael Dobkowski–Isidor Walliman (eds.): *Research in Social Movements, Conflict and Change*. Vol. 17. JAI Press. Greenwich, Connecticut. 1994. 173–197. o.
- ³ Margaret Keck–Kathryn Sikkink: Historical Precursors to Modern Transnational Social Movements and Networks, in: John A. Guidry–Michael D. Kennedy–Mayer N. Zald (eds.): *Globalizations and Social Movements*. The University of Michigan Press: Ann Arbor. 2000. 35–54. o.
- ⁴ Dieter Rucht: The Transnationalization of Social Movements: Trends, Causes, Problems, in: Donatella della Porta–Hanspeter Kriesi–Dieter Rucht (eds.): *Social Movements in a Globalizing World*. MacMillan Press: London. 1999. 206–223. o.
- ⁵ Tim Jordan: Cyberpower. *The culture and politics of Cyberspace and the Internet*. Routledge: London and New York. 1999. 214–219. o.
- ⁶ Jellemző szlogenváltozás mutatja ezt Olaszországban is, ahol az itteni tartózkodásom idején zajló május elsejei rendezvényeket a baloldal mint nemzetközi szolidáris és interetnikus (kiemelés tőlem – Sz. M.) akciókat hirdeti.
- ⁷ Jerry Evarard: Virtual States. *The Internet and the boundaries of the nation states*. Routledge: London and New York. 2000. "A világtársadalom tagjai szorosabb közösségeket alkothatnak on-line, mint az utcán összetalálkozva. Az ilyen érdekalapú virtuális közösségek kihívást jelenthetnek a nemzetállamokkal szemben is." (133. o.) „A Cyberspace hamarosan globális jellegűvé válik, ha ma még nem is az. A világtársadalom tagjai a földrészt bármely pontjáról elérhetik azt, de nem mindenki lesz képes arra, hogy elérje az internetet... Akik nem férnek hozzá a globális kommunikációs technológiákhoz, azok egyre kevésbé lesznek képesek megérteni és követni a globális gazdaság és társadalom változásait" (161. o.)
- ⁸ David Held, Anthony McGrew et. al.: *Global Transformations. Politics, Economics and Culture*. Stanford U. P.: Stanford, California. 1999. 444–452. o.
- ⁹ Robin Mansell–Uta Wehn (eds.): *Knowledge Societies: Information Technology for Sustainable Development*. The United Nations: Oxford U. P. 1998. 76–77. o.
- ¹⁰ John A. Guidry–Michel D. Kennedy–Mayer N. Zald (eds.): *Globalizations and Social Movements*, in: John A. Guidry–Michael D. Kennedy–Mayer N. Zald (eds.): *Globalizations and Social Movements*. The University of Michigan Press: Ann Arbor. 2000. 1–35. o.
- ¹¹ W. Lance Bennett–Robert M. Entmann (eds.): *Mediated Politics. Communication in the Future of Democracy*. Cambridge U. P.: Cambridge. 2001.
- ¹² Steven Hick–Edward F. Halpin–Eric Hoskins (eds.): *Human Rights and the Internet*. MacMillan Press: London. 2000.
- ¹³ Donatella della Porta: A tiltakozások rendőri kezelésének kutatása, in: *Új Rendészeti Tanulmányok* 1996/1. 192–193. o.

- ¹⁴ Ezt tanúsítják a 2001. szeptember 11-én New Yorkot ért terrortámadást megelőzően egyre fokozódó erőszakcselekmények ezen globális konferenciák helyszínein. Azt követően részben maguk a szervezők is nagyobb biztonsági előkészítéssel rendezik azokat, részben a tiltakozók is visszariadnak az erőszak alkalmazásától.
- ¹⁵ Ezekhez a jelenségekhez a távoli eseményekről kapott sajtóhíreken túl akkor került kicsit közelebb a magyar közvélemény, amikor a 2000 őszi prágai globalizációellenes tüntetésen néhány magyar aktivistát is őrizetbe vettek, akiknek az ottani hatóságok által feltételezetten elkövetett visszaélései miatt ügyükkel kapcsolatosan magyar jogvédő értelmiségiek nyilvános felhívást intéztek a cseh kormányhoz. Fogva tartásukról, jogi helyzetükről a sajtó rendszeresen beszámolt, és persze volt visszhangja a magyarországi szolidaritási tiltakozásnak is.
- ¹⁶ A tüntetésekkel kapcsolatos közrendvédelmi modellekről Nyugat-Európában, és a sajtó, a nyilvánosság szerepéről több tanulmány foglalkozik a következő gyűjteményes kötetben: Dominique Wisler-Szabó Máté (szerk.): *Tüntetés, rendőrség, demokrácia*. Villányi úti konferenciaközpont. Budapest. 1999.
- ¹⁷ Forrás: <http://la.indymedia.org/display.php3>
- ¹⁸ Marshall Conley-Christina Patterson: Communications, Human Rights and Cyberspace, in Hick-Halpin-Hoskins (eds.): i. m. 211-225. o.
- ¹⁹ Held-McGrew 1999. i. m.
- ²⁰ Steven Hick-Ariel Teplitsky: Internet Solidarity: Grassroots Movement Struggles for Human Rights, in: Hick-Halpin-Hoskins (eds.) 2000. i. m. 52-65. o.
- ²¹ Steve Wright: Political Control and the Internet, in: Hick-Halpin-Hoskins (eds.) 2000. 200-211. o.
Jerry Edward 2000. i. m. 135-151. o.
- ²² [index.html, http://www.communica.org](http://www.communica.org)
- ²³ Margaret E. Keck-Kathryn Sikkink: *Activists beyond Borders. Advocacy Networks in International Politics*. Cornell U. P. Ithaca and London. 1998. 1-39. o.
- ²⁴ Trevor Locke: Participation, inclusion and netactivism: how the Internet invents new forms of democratic activity, in: Barry N. Hauge-Brian D. Loader (eds.): *Digital Democracy. Discourse and Decision Making in the Information Age*, Routledge: London-New York. 1999. 211-222. o.
- ²⁵ Gay W. Seidman: Adjusting the Lens: What Do Globalizations, Transnationalism, and the Anti-Apartheid Movement Mean for Social Movement Theory? In: Guidry-Kennedy-Zald (eds.) 2000. i. m. 339-359. o.
- ²⁶ Michael Zürn: *Regieren jenseits des Nationalstaates*. Suhrkamp: Frankfurt am Main. 1998. 73. o.
- ²⁷ Zürn (1998) i. m. 76. o.
- ²⁸ Zürn (1998) i. m. 74. o.
- ²⁹ Ulrich Beck (Hrsg.): *Perspektiven der Weltgesellschaft*. Suhrkamp: Frankfurt am Main. 1998.
- Ulrich Beck (Hrsg.): *Politik der Globalisierung*. Suhrkamp: Frankfurt am Main. 1998/b.
- ³⁰ Martin Albrow: *Abschied vom Nationalstaat*. Suhrkamp: Frankfurt am Main. 1998. 141-142. o. (eredeti angol cím: *The Global Age. State and Society Beyond Modernity*, 1996); az idézetek itt és a továbbiakban a német fordításra vonatkoznak.
- ³¹ Albrow (1998) i. m. 297. o.
- ³² Uo. 221. o.
- ³³ Uo. 223. o.
- ³⁴ Uo. 310. o.
- ³⁵ Uo. 270. o.
- ³⁶ Uo. 220-226. o.

- ³⁷ Zürn (1998) i. m. 258–294. o.
- ³⁸ Albrow (1998) i. m. 224. o.
- ³⁹ Uo. 225. o.
- ⁴⁰ A globális nyilvánosság és a globális civil társadalom viszonyáról: Martin Shaw: *Die Repräsentation ferner Konflikte und die globale Zivilgesellschaft*, in: Beck (1998/a) i. m. 221–256. o.
- ⁴¹ Albrow (1998) i. m. 194. o.
- ⁴² Uo. 196–197. o.
- ⁴³ Uo. 196–197. o.
- ⁴⁴ Uo. 270. o.
- ⁴⁵ Uo. 197–198. o.
- ⁴⁶ Uo. 226. o.
- ⁴⁷ Uo. 250. o.
- ⁴⁸ Uo. 250. o.
- ⁴⁹ Sidney Tarrow: *Power in Movement*. Cambridge U. P. Cambridge (Mass.). 1994. 81–100. o.
- Hanspeter Kriesi et. al.: *New Social Movements in Western Europe*. UCL Press: London. 1995. 26–53. o.
- ⁵⁰ Albrow (1998) i. m. 200–201. o.
- ⁵¹ Uo. 252. o.
- ⁵² Uo. 251–252. o.
- ⁵³ Alberto Melucci: *Challenging codes. Collective action in the information age*. Cambridge U. P. Cambridge–New York. 1996.
- ⁵⁴ Jürgen Habermas: *Theorie des kommunikativen Handelns* 1–2. Suhrkamp. Frankfurt am Main. 1–2. 1981. Vol. 2. 575–593. o.
- ⁵⁵ Alain Touraine: *Return of the Actor. Social Theory in Postindustrial Society*. University of Minnesota Press: Minneapolis. 1988. Korai trendelőrejelzése: „Az egyre integráltabbá váló hatalmi komplexumokkal szemben az ellenzék egyre inkább globális csoportokban jelenik meg.” 119. o.
- ⁵⁶ Nyíri János Kristóf: Globális társadalom és lokális kultúra a hálózottság korában, in: *Magyar Tudomány* 1998/11. 1286–1297. o.
- ⁵⁷ Manuel Castells: *The Power of Identity. The Information Age* Vol. 2. Blackwell: Oxford. 1997. 68–110, 354–363. o.
- ⁵⁸ A kategóriákhoz: Charles Tilly: *From Mobilization to Revolution*. Random House: New York. 1978. 144–149. o.
- ⁵⁹ Hanspeter Kriesi–Ruud Koopmans–Jan W. Duynendak–Marco G. Giugni: *New Social Movements in Western Europe*. UCL Press: London. 1995.
- ⁶⁰ Hilmar Schmidt–Ingo Take: Demokratischer und besser? in: *Aus Politik und Zeitgeschichte* B 43/1997. 12–20. o.
- Marianne Beisheim: Nichtregierungsorganisationen und ihre Legitimität, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte* B 43/1997. 21–29. o.